

DE FERRALLA A PATRIMONI
EL PROCÉS DE PATRIMONIALITZACIÓ
INDUSTRIAL DE LES ANTIGUES INSTAL·LACIONS
SIDEROMETAL·LÚRGIQUES DE PORT DE SAGUNT
(1984-2014)

JULIO BODÍ RAMIRO

De ferralla a patrimoni
El procés de patrimonialització
industrial de les antigues instal·lacions
siderometal·lúrgiques de Port de Sagunt
(1984-2014)

institució
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació

VALÈNCIA 2018

© Julio Bodí Ramiro, 2018

© D'aquesta edició: Institució Alfons el Magnànim - CVEI
Diputació de València, 2018

Disseny de la coberta: Estudio Juan Nava
Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella

ISBN: 978-84-7822-744-0
Dipòsit legal: V-1617-2018

Impressió

*Qui controla el present controla el passat. I qui
controla el passat controlarà el futur.*

George Orwell

*La memòria ha constituït una fita important
en la lluita pel poder conduïda per les forces
socials. Apoderar-se de la memòria i de l'oblit
és una de les màximes preocupacions de les
classes, dels grups, dels individus que han
dominat i dominen les societats històriques.*

(Le Goff, 1991: 134).

Índex

- Agraïments 11**
- Presentació 13**
- 1. Introducció 19**
 - 1.1. Port de Sagunt: l'última Company Town 19
 - 1.2 El procés de patrimonialització industrial com a objecte d'estudi 23
 - 1.3 Estructura del treball 26
 - 1.4 Del mètode. L'etnografia 30
 - 1.4.1 Treball de camp 33
 - 1.4.2 Tècniques 35
- 2. Sobre patrimoni cultural 43**
 - 2.1 Introducció 43
 - 2.2 Apropant-nos a la construcció d'una idea 44
 - 2.3 Els processos de patrimonialització 51
 - 2.4 El camp patrimonial i la seua condició política 55
 - 2.5 El discurs autoritzat i els agents patrimonialitzadors 57
 - 2.6 Patrimoni industrial 68
- 3. Port de Sagunt. Context sociohistòric 79**
 - 3.1 Les primeres dècades. 1900-1940 79
 - La Compañía Minera de Sierra Menera 80
 - La Compañía Siderúrgica del Mediterráneo 83
 - El Crac de 1929, la Gran Depressió i la Guerra Civil 86
 - Les condicions de vida i el paper dels treballadors durant les primeres dècades (1900-1940) 90
 - 3.2 Port de Sagunt (1941-1971). Altos Hornos de Vizcaya 100
 - L'evolució econòmica de l'empresa en mans d'AHV (1941-1971) 101
 - El paternalisme d'AHV i el paper dels treballadors siderúrgics (1941-1971) 105
 - 3.3 Altos Hornos del Mediterráneo, la IV Planta Siderúrgica Integral i la reconversió industrial (1971-1984) 112
 - Tancament, reconversió i desmantellament de la siderúrgia integral 116

La lluita per la supervivència d'un poble	119
4. El procés de patrimonialització industrial del port de Sagunt (1984-2014)	123
4.1 Introducció	123
4.2 L'Alt Forn número 2 i el Museu Industrial	127
Un canvi de rumb en el procés de patrimonialització	136
Fornejant història per a turistes	141
4.3 La Gerència d'Alts Forns i la Ciutat de les Arts Escèniques	148
El miratge de la Ciutat de les Arts Escèniques	168
5. A més de 30 anys del tancament. Posicionaments en relació al procés de patrimonialització	183
5.1 Introducció	183
5.2 L'administració pública i el paper dels tècnics de la FCVPIS	183
5.3 L'empresa hereva d'AHM i els empresaris locals afectats per la Ciutat de les Arts Escèniques	195
5.4 El moviment ciutadà. Plataforma (Comissió) Ciutadana per a la Defensa de la Gerència Pública	197
5.5 Quan els treballadors compten. Discursos i posicionaments davant de la recuperació del passat	213
Els «Fora de conveni» i els empleats administratius	217
Els obrers que s'incorporaven com a oficials gràcies a la seua formació tècnica prèvia	219
Els obrers que es van incorporar com a peons	231
6. Conclusions	235
Bibliografia	247
Annexos	267
Codificació entrevistes	267
Glossari de seguiment	269
Arxius consultats	276

Presentació

Per entendre els interessos i les circumstàncies que motiven aquest treball, s'ha de retrocedir en el temps fins a l'any 2006. En aquell moment, estudiant el quart curs de Sociologia a la Universitat de València, vaig decidir matricular-me en el grup de vesprada de Pràctiques d'Antropologia, una de les assignatures obligatòries d'aquell any.

Sense cap noció sobre l'etnografia o el treball de camp, allà em vaig trobar per primera vegada amb Beatriz Santamarina Campos, que posteriorment seria la meua directora de tesi, i amb la qual he compartit, des d'aquell moment, moltes hores de treball.

Després d'una introducció teòrica, i a mesura que avançava el curs, Beatriz ens va proposa desenvolupar la Història de Vida, una de les tècniques que havíem vist. Concretament, ens va convidar a acudir al Cabanyal-Canyamelar, un barri de la façana marítima de la ciutat de València, per treballar sobre un perfil concret d'informants: persones que superaven els 65 anys i que havien viscut allà la major part de la seua vida. Recorde d'aquell moment no només el descobriment de la Història de Vida com a tècnica, sinó la perplexitat i la sorpresa davant de la possibilitat de poder «restaurar» i «conservar» la memòria dels més majors del barri. En un context amenaçat com el Cabanyal-Canyamelar¹, la recuperació de la memòria servia per a dignificar el passat del barri, però també per a reconèixer en aquesta memòria un llegat tan interessant com la seua trama urbana o les característiques arquitectòniques de les seues façanes i els seus habitatges.

1 El barri del Cabanyal-Canyamelar pateix un procés de degradació sostinguda que dura més de vint anys. El Pla General d'Ordenació Urbana de València (PGOU) preveu l'ampliació de l'avinguda Blasco Ibáñez fins a la mar, amb la consegüent demolició de 1.652 habitatges en el barri. Aquests habitatges estan ubicats en una zona declarada Bé d'Interés Cultural. Per a més informació: <http://www.cabanyal.com/>

Durant aquell curs vaig realitzar dues històries de vida que constaven de tres entrevistes cadascuna. Finalitzat el curs, Beatriz Santamarina va oferir als seus alumnes la possibilitat de participar en una investigació titulada «Memòria Oral al Cabanyal-Canyamelar», que tindria com a resultat posterior la publicació de dos volums basats en les històries de vida realitzades durant tres anys consecutius de l'assignatura.

Amb la meua incorporació a aquest projecte, i davant de la falta de formació pràctica al llarg de la llicenciatura, vaig tindre la sort de començar a aprendre. Vaig disposar i ordenar el material recopilat, revisar fonts bibliogràfiques o documentals i redactar, però, sobretot, vaig aprendre a treballar en equip.

Posteriorment, a partir de l'any 2008, vaig tindre la possibilitat de participar en un altre projecte que estava relacionat amb la recuperació patrimonial, gràcies a un conveni entre la Universitat de València i l'Ajuntament de Serra (València). Dirigit novament per Beatriz Santamarina, la intenció de partida era recuperar el «patrimoni immaterial» que representava la memòria oral. Així, Serra, un xicotet municipi valencià de muntanya, amb més del 90% del seu territori dins del Parc Natural de la Serra Calderona, es va convertir en el lloc on vaig començar a familiaritzar-me amb el treball de camp. Si el Cabanyal-Canyamelar havia suposat per a mi la primera presa de contacte amb l'etnografia, Serra seria el lloc on vaig poder, per primera vegada, desenvolupar-la de manera extensa.

Situat a la comarca del Camp de Túria, el poble es troba dins dels últims contraforts del Sistema Ibèric, al nord-oest de la ciutat de València. El seu passat recent ha estat vinculat a l'explotació dels recursos forestals i al treball en la terra i la muntanya. En l'actualitat, el procés d'urbanització accelerat derivat de la construcció de segones residències, com també la declaració del parc natural, han contribuït a la terciarització de la seua economia. Serra ha passat a ser vist com un lloc d'oci i descans on el turisme es veu potenciat per les noves declaracions mediambientals. En aquest context, l'estudi de la memòria oral servia també per a percebre les diferències entre la visió local i la visió tècnica –mediambiental– al voltant de la imatge, la gestió

i l'ús dels recursos naturals de l'entorn. Vaig treballar a Serra poc més de dos anys i mig, tot i que les estades no van ser continuades. Entre els resultats de la investigació va estar la meua tesina sobre els coneixements, les pràctiques i les experiències vinculades al treball en la terra i la muntanya, així com els llocs i els esdeveniments més significatius de la història de Serra en el segle xx. A més, recentment s'ha publicat el resultat de la investigació original, així com diversos articles relacionats amb el procés de patrimonialització natural a Serra i, per extensió, a la Serra Calderona.

Arran de la meua participació en aquest projecte va nàixer el meu interès pels processos de patrimonialització. Treballar l'anomenat «patrimoni immaterial» a través de fonts orals en una xicoteta localitat immersa en un procés de patrimonialització de la «natura» ajuda a prendre consciència al voltant de les estretes implicacions que existeixen entre el patrimoni cultural i el natural, conceptes normatius que la realitat difumina. Al mateix temps, es fan presents els discursos i els axiomes sobre els quals es fonamenten els processos de patrimonialització. Però, sobretot, el que permet un estudi d'aquest tipus és prendre consciència de l'enorme tensió sociològica i antropològica que existeix en el si dels processos de patrimonialització. La recuperació, la restauració i la posada en valor de determinats elements culturals i naturals no és més que la cara amable d'un procés en el qual allò que està realment en joc és la definició de la realitat, a través de la consolidació d'una 'veritat' i un 'coneixement' legítim, capaç d'influir en la governabilitat, la gestió i la imatge d'un territori.

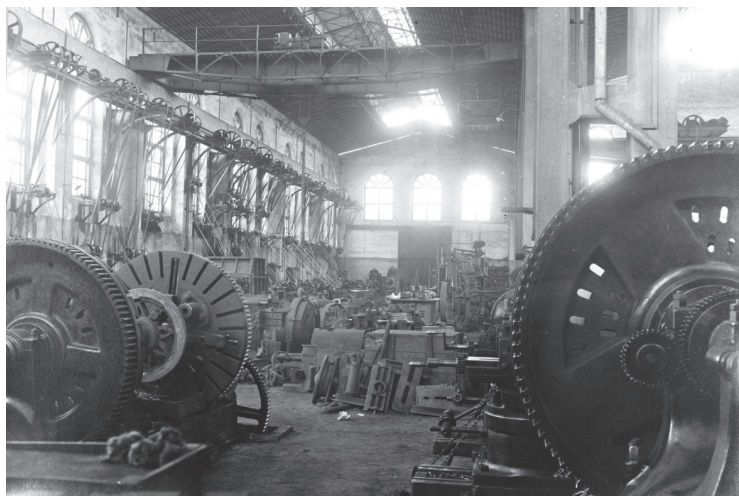
Després de l'experiència a Serra o, millor dit, coincidint-hi en el temps, vaig començar l'any 2009 els cursos de doctorat en el programa Benestar Social, Cooperació i Desenvolupament Local, impartit en el Departament de Sociologia i Antropologia Social de la Universitat de València. Uns mesos més tard, vaig ser becat pel programa FPI de la Conselleria d'Educació, Formació i Ocupació, la qual cosa em va permetre donar forma a aquest treball durant quatre anys.

Al llarg de la carrera m'havia interessat per temes relacionats amb les imatges i les representacions col·lectives, les significacions de la

cultura del treball i la sociologia del treball en general. Per aquesta raó, les meues reflexions al voltant dels processos de patrimonialització es van compaginar progressivament amb el meu interès per la centralitat del treball en l'anàlisi social. Poc de temps després, em trobava redactant formalment el meu projecte de tesi sobre el procés de patrimonialització de Port de Sagunt.

Això no obstant, el que s'ha exposat fins ara no és suficient per a explicar el meu interès per un objecte com el procés de patrimonialització industrial al Port de Sagunt. Per tal d'aclarir-ho, cal assenyalar que vaig nàixer allà. Des de fa tres generacions, tots els membres de la meua família que han treballat en el sector secundari ho han fet a l'antiga factoria integral o bé a les plantes que hi van continuar funcionant després de la reconversió. Anys més tard, jo mateix ho vaig fer en aquestes últimes. A pesar de tot, als 24 anys vaig començar a estudiar de nou i vaig fixar la meua residència a València.

Per últim, el fet de saber que havia de fer etnografia d'una temàtica i una població que em resultaven familiars m'ha mantingut certament alerta. Per a mi, ha significat un considerable esforç de posicionament. He après a reflexionar sobre el paper de l'investigador i la necessària distància respecte a l'objecte sense renunciar a un coneixement situat. Per fer-ho, he desconstruït les preconcepcions de «sentit comú» que, influïdes pels valors i els referents del meu lloc de procedència, podien significar un biaix per a la investigació. Això ha suposat un repte, però també un punt de partida.

Nau d'Efectes i Recanvis. Mitjans dels anys cinquanta.
Fons Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu

1. Introducció

1.1. Port de Sagunt: l'última Company Town

L'objecte d'estudi d'aquest treball és el procés de patrimonialització de les antigues instal·lacions siderometal·lúrgiques de Port de Sagunt, un nucli de població obrera nascut *ex professo* i al caliu de la siderúrgia i la mineria de capital basc al País Valencià. Amb escassament cent anys d'existència i situat en un lloc inicialment deshabitats de la platja de Sagunt², va viure durant el segle xx per la producció d'acer. Aquest espai serà el paradigma d'una industrialització tardana capaç de transformar un entorn eminentment agrari com el valencià. Alhora, va exemplificar un model de Company Town³ propi de les peculiars iniciatives empresarials de la minera i la siderúrgia de la seua època. Com que la influència de l'activitat industrial presideix

2 A principis del segle xx, Sagunt era una població valenciana amb una llarga història. Així ho testimoniava el seu principal nucli urbà, que assentat als peus d'una immensa fortificació, vigilava no només la planura litoral que s'estenia al davant, sinó també el pas natural que entre la Serra Calderona i el llit baix del riu Palància convidava cap a terres d'interior. A 25 quilòmetres al nord de la ciutat de València i a la comarca del Camp de Morvedre, actualment el terme municipal de Sagunt és un dels més grans de la província, amb 136 quilòmetres quadrats de superfície. Travessat d'est a oest pel riu Palància, Sagunt és l'eixida natural de les terres del Bajo Aragón cap a la mar Mediterrània. El relleu és muntanyós en bona part del terme a causa de la Serra Calderona, última derivació triàsica del Sistema Ibèric que forma una serralada prelitoral de traç escarpat. No obstant això, la planura litoral ofereix paisatges presidits per aiguamolls que van ser en part dessecats i reblits a causa de la marcada empremta antròpica de la zona. El terme es divideix en tres partides, la de Montiver, la de Gausa i la de La Vila. Encara que existeixen tres nuclis habitats, Ciutat Vella –Sagunt–, Port de Sagunt i Grau Vell, la seua població es reparteix majoritàriament entre els dos primers, sent el Port de Sagunt el nucli més poblat amb 47.686 habitants d'un padró total de 70.399 l'any 2012.

3 En una Company Town la corporació empresarial proporciona a la població tant ocupació com infraestructures i crea així una trama urbana i humana. Com veurem més endavant, el Port de Sagunt representa un model tardà de Company Town amb la peculiaritat, a més, de ser l'única ciutat de les seues característiques a la costa mediterrània de l'Estat espanyol.

encara hui en dia el temps, la consciència i l'imaginari dels seus habitants, el procés de patrimonialització girarà al voltant de la recuperació d'elements que, a causa d'aquest context, remetien de manera sistemàtica al seu particular passat recent.

El terme de Sagunt projectava, a principis del segle xx, una imatge pròpia, fruit de la Restauració Borbònica del moment i d'un paisatge caracteritzat pel cultiu agrícola. Res no feia presagiar que, pocs anys més tard, en el seu terme municipal es forjaria un dels referents més importants de la industrialització espanyola, a través del capítol més significatiu de la siderúrgia integral de l'oest del Mediterrani.

El Port de Sagunt va créixer de manera paral·lela a la consolidació de les instal·lacions i l'increment de la producció siderúrgica. Suportant les crisis cícliques de producció, la població va augmentar de manera exponencial al llarg del segle passat. Aquesta tendència va començar des de zero en les primeres dècades del segle xx i va portar el nucli fins a prop dels 50.000 habitants a principis del segle xxi.

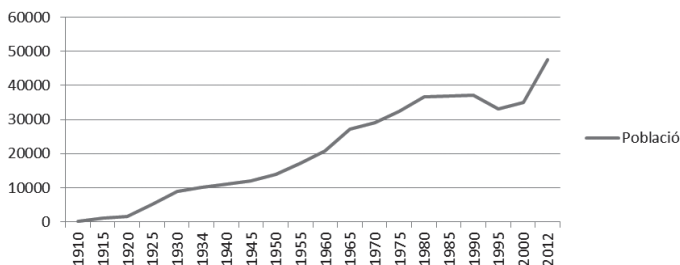
No obstant això, al marge de la imatge positiva que projecta el constant augment de població en un nucli obrer com el Port, el succeís que va propiciar que puguem repensar aquest espai en termes patrimonials va ser el desmantellament de la siderúrgia integral⁴ a mitjans de la dècada dels huitanta. Amb aquest esdeveniment, i de manera simbòlica, es va posar fi a una etapa presidida pel treball a les antigues instal·lacions integrals⁵, que va donar pas a una etapa

4 Que una siderúrgia siga industrial significa que les seues instal·lacions recullen tot el procés de producció d'acer, des de l'arribada del mineral de ferro fins a la fabricació de productes comercials acabats. Aquest tipus d'indústria suposa un avantatge en comparació a les instal·lacions siderúrgiques parcials, en les quals el procés depèn en gran mesura de factors externs.

5 Coincidint amb les claus proposades per alguns dels teòrics de la postmodernitat, en un context presidit pel canvi i la incertesa, el tancament de les instal·lacions assenyala, entre altres moltes coses, la fi de la narrativa moderna que rendeix culte a la tècnica i que està presidida pel treball a les instal·lacions. Postmodernitat, tardomodernitat, modernitat avançada o segona modernitat són alguns dels noms amb els quals es fa referència a un canvi cultural marcat per la ruptura més o menys abrupta amb els preceptes que fins a la dècada dels setanta del segle xx marcaven les lògiques del projecte de la modernitat, tal com s'entenia fins al moment. La revisió teòrica al voltant d'aquesta qüestió passa per l'obra

que va obrir el camí cap a un procés d'activació del passat que, inconclús, arriba fins al present.

Port de Sagunt 1910-2012

Evolució de la població de Port de Sagunt (1910-2012).
Elaboració pròpia a partir de censos i padrons municipals.

En l'actualitat, i malgrat els embats de la crisi econòmica, el Port de Sagunt és un nucli de població de clara empremta industrial diversificada. Després de la reconversió, els esforços per a reactivar la seua economia van donar fruit a través de la consolidació industrial i de servei. No obstant això, el que realment suposa un fet substancial a aquest estudi és que el Port de Sagunt s'insereix en un *espai calent* en termes patrimonials. No només se situa als peus del reconegut patrimoni històric de l'antiga Saguntum, sinó que es troba en l'àrea d'influència del Parc Natural de la Serra Calderona i limita, alhora, amb altres dues figures de protecció ambiental, la Marjal del Moro i la Marjal d'Almenara. La primera distingida com a zona ZEPA i LIC⁶ i la segona pertanyent a la Red Natura 2000. Per si això fóra poc, la via de ferrocarril que transportava el mineral que

d'autors com Lyotard (1979), Beck (1986), Baudrillard (1993), Bauman (2002), Luhmann (2007), Giddens (2008) i Habermas (2008), entre altres.

6 Aquest espai va ser expropiat per a la possible instal·lació de la IV Planta Siderúrgica de Sagunt. Després de l'intent fracassat de consolidar el projecte que desencadenarà entre altres factors la reconversió industrial de principis dels huitanta del segle passat, aquest terreny és comprat per la Generalitat Valenciana. Es declaren 350 hectàrees com a sòl no urbanitzable de protecció especial i es deixen 500 hectàrees més per a ús industrial. El 1996 és declarada Zona Especial de Protecció d'Aus, així com Lloc d'Interés Comunitari.

arribava fins a la siderúrgia del Port des d'Ojos Negros i Setiles (Serra Menera. Terol-Guadalajara) s'ha convertit des de fa uns anys en una via cicloturista i senderista gestionada pel Programa Vías Verdes, coordinat per la Fundación de los Ferrocarriles Españoles.

Davant d'aquest *totum revolutum* d'activacions patrimonials d'allò *cultunatural*, la reconversió industrial, com s'ha assenyalat, va suposar per a aquesta antiga Company Town un punt d'inflexió, a partir del qual tant el passat com les instal·lacions que van sobreviure al desmantellament van començar a ser pensats en termes patrimonials. L'obsolescència i la posterior reconversió de la siderúrgia i la mineria van coincidir amb els primers moviments i activacions de l'arqueologia i el patrimoni industrial a escala nacional. Aquest fet es circumscriu a un canvi de mentalitat propiciat pels organismes internacionals que entenen el patrimoni com un fenomen global que sota premisses institucionals i normatives s'inseria en les més variades realitats locals.

Concretament, el procés de patrimonialització es va iniciar en la dècada dels noranta del segle passat i amb el temps es va veure transformat d'una manera significativa. A grans trets, tant les primeres reivindicacions ciutadanes en defensa del patrimoni com els primers impulsos institucionals per a recuperar el llegat material i arquitectònic de la factoria es van veure convulsionats i interromputs per la irrupció del projecte del govern autonòmic valencià de la Ciutat de les Arts Escèniques, una aposta espectacular lligada a l'economia dels intangibles que, després de 15 anys d'inconcrecions, ha sigut oblidada i descartada.

Així, en aquest treball s'incidirà en les qüestions que converteixen el procés de patrimonialització en un camp problemàtic. En definitiva, d'aquesta manera s'introduiran algunes de les claus necessàries per a repensar la idea de patrimoni industrial com un procés de negociació dialògic i conflictiu sobre els nous usos i valors que atribuïm al passat.

Hui en dia, el procés de patrimonialització continua obert. Dins hi operen diferents agents patrimonialitzadors que, en definitiva, encarnen distintes sensibilitats. Lluny de ser un procés conclús i

tancat, el «patrimoni industrial» del Port de Sagunt es mostra com un fenomen permeable i receptiu als canvis i les transformacions. A través d'aquest procés, no només està en joc el passat i el present, sinó també el futur.

1.2 El procés de patrimonialització industrial com a objecte d'estudi

Vista aèria del Port de Sagunt. Mitjans del segle xx.
Dipòsit Biblioteca Valenciana Nicolau Primitiu

La perspectiva que recull aquest treball presenta la noció de «patrimoni cultural» i, per extensió, la noció de «patrimoni industrial» com un procés de negociació i presa de decisions sobre la projecció, l'ús i la gestió tant del passat com de les representacions socials i les imatges que n'emanen. Més enllà del resultat final i conlús de la recuperació, la salvaguarda i la posada en valor de distints objectes culturals, el més important a ressenyar és que aquest fet està marcat per la negociació pròpia d'un procés social caracteritzat per la relació entre diferents agents patrimonialitzadors. D'acord amb Smith, «el patrimoni no és una 'cosa', o un lloc, més aviat és una representació

o un procés cultural interessat a negociar, crear i recrear records, valors i significats culturals» (2011: 39).

Des d'aquest punt de vista, els processos de patrimonialització industrial són espais oberts, dialògics, inconclusos i essencialment problemàtics. En aquests processos, tota una amalgama de diferents interessos negocien sobre la pròpia definició de patrimoni. D'aquesta manera, d'acord amb García Canclini (1999), el patrimoni és un camp de forces desigual on el que es dirimeix és la seua pròpia definició. En aquest espai conflictiu, ixen a la llum visions al voltant del que és o no és patrimoni, al voltant del que importa o del que roman residual. Què, com i per què patrimonialitzar suposen les claus d'un procés de negociació en què coexisteixen agents amb distinta capacitat de resposta o, en altres paraules, distinta capacitat de generar i mobilitzar recursos. Per tant, en un procés en què «les interpretacions depenen en part dels interessos materials i ideals dels actors implicats» (Barthel, 1996: 356), el fet de deixar de costat les seues dinàmiques i les seues relacions suposa involucrar fins a la seua cosificació i desproblematització.

Al mateix temps, el processos de patrimonialització industrial entren en l'espai d'allò polític pel fet de ser una qüestió relativa al poder i a la presa de decisions (Santamarina, 2012a). Els agents patrimonialitzadors tracten de generar consens a partir de la legitimitat discursiva pròpia de la ciència com a espai de veritat, saber i coneixement i del suport global i hegemònic dels organismes i les institucions que vetlen per la protecció del patrimoni. Instrumentalitzant aquestes qüestions, els agents patrimonialitzadors amb capacitat per a incidir en la resolució del conflicte marquen distàncies davant d'altres possibles lectures i justifiquen la primacia d'unes dimensions i uns usos enfront d'uns altres. Així, una vegada enaltit un tipus de patrimoni i d'actuacions, el constructe resultant es presenta sense fissures, hermèticament tancat sobre si mateix, envoltant de distinció i excel·lència. Replet d'asimetries, el patrimoni esdevé la imatge exclusiva dels seus creadors i projecta una imatge única.

Per últim, aquest tipus d'operacions es «naturalitzen» des del moment en què el procés que ha portat fins a aquest punt és negat i obviat. En definitiva, si el patrimoni no és un procés sinó únicament un resultat final, legitimat a través de les institucions i dels cossos de coneixement que li són propis, els seus pronunciaments no coneixen desafiaments. La imatge que se'ns presenta és la d'un patrimoni immobiliari que cosifica els fenòmens socials i culturals (Choay, 2001; Handler, 2003; Amselle, 2006) i els presenta de manera condescendent, exempts de conflicte. Però, quines conseqüències té aquest últim mecanisme? Per a la perspectiva que ací es desplega, el «patrimoni» genera i legitima pràctiques de sobredimensió i oblit o, si es prefereix, d'inclusió i exclusió que remetent a una manera unívoca de pensar el nostre passat i les nostres societats. Ara bé, aquest poderós mecanisme de producció de coneixement, realitat i passat es posa a prova en cadascuna de les comunitats, les poblacions o els espais locals en els quals existeixen processos de patrimonialització oberts. Allà, els discursos globals i hegemònics seran assumits o, com a contrapartida, resignificats, reapropiats i transformats. És allà on el patrimoni tindrà l'oportunitat d'enfrontar-se a les demandes dels grups i les comunitats als quals representa i posar a prova els seus postulats hegemònics.

Dit tot això, aquest treball té com a objectiu entendre la gènesi, els axiomes, la programàtica concreta i el desenvolupament del procés de patrimonialització industrial de Port de Sagunt. D'aquest objectiu es deriven diverses preguntes. Quin paper juga el patrimoni? Quins significats condensa? Com l'entenen els diferents actors i agents que d'una manera o una altra hi estan involucrats? Com es manifesten, concreten o resignifiquen les propostes globals sobre el patrimoni industrial en un context local? En definitiva, del que es tracta és d'apropar-se al desenvolupament concret del procés de patrimonialització industrial i, al mateix temps, aproximar-se a la postura dels diferents actors i agents. Aquest posicionament està determinat tant per les distintes postures com per les capacitats per a mobilitzar recursos cap a la definició de l'anomenat «patrimoni industrial».

Aquestes preguntes han guiat el nostre treball i al llarg d'aquest es pretén respondre-les. Les preguntes són inexhauribles i han de ser resoltes amb l'alternança i la confluència necessàries per a donar compte d'una línia argumental coherent. Del que es tracta és de confluïr cap a respostes plausibles i argumentades, que proporcionen indicis de realitat a un «patrimoni industrial» que, com a procés, continua obert i a l'espera de ser debatut.

1.3 Estructura del treball

El títol d'aquest treball, «De ferralla a patrimoni», representa la idea que el constructe patrimonial és capaç d'atribuir un nou valor i un nou ús a les restes del passat que, una vegada obsoletes i descontextualitzades, han perdut la seua funcionalitat en el present. Les poques instal·lacions que van sobreviure al desmantellament de l'antiga factoria siderometal·lúrgica integral de Port de Sagunt van ser considerades poc més que ferralla fins al moment mateix en què les primeres activacions patrimonials van començar a barallar-ne noves possibilitats. Durant trenta anys, el procés de patrimonialització de Port de Sagunt ha modelat progressivament les concepcions i els valors que els distints agents atribueixen al constructe patrimonial. Com veurem, en aquest cas d'estudi els residus inservibles i descontextualitzats de l'empresa que va marcar l'evolució històrica de Port de Sagunt s'han convertit progressivament en «patrimoni» a través d'un procés de negociació dialògic en el qual estan presents els models econòmics i de gestió territorial, la governabilitat política o les representacions, les imatges i els símbols col·lectius que rescatem del passat (Del Mármol, 2012). De fet, al Port de Sagunt és més que evident que el fenomen va partir de la consideració de les restes materials de la factoria com a poca cosa més que «ferralla», fins a arribar a ser considerats com a dipositaris de la memòria i de la representació col·lectiva. Tot això a través de la disputa per la seua gestió cultural, econòmica i política.

Quant a l'estructura del text, després de la presentació, el treball comença amb aquesta introducció com a primer capítol.